

Ivan Barbarić

POČECI ISELJAVANJA IZ VINODOLA

MIGRACIONI PROCESI U VINODOLU, I. DIO

ISELJENIK

Draga mu obala osta negdje za leđima daleko;
Nebo je svuda i more, tuđi sve veseli ljudi,
Piju i pjevaju bučno: para ih odnosi prijeko,
Nosi im srce, mozak i grudi...

Primorski samo dobrijan ukočen šuti i šuti,
Njemu je ostalo srce tamo na kamenitoj liti,
Kadulja gdjeno miriši, smilj gdje zlati se žuti,
Bršljan gdje zide djeci mu štiti.

Silvije Strahimir Kranjčević, iz Uskočkih elegija

Nekada su stanovnici područja Vinodola obrađivali daleko više zemlje nego danas. Sijalo se ječam («jačmik»), pšenica, sirak, proso, sadio krumpir i drugo.

Proso i bar sijali su se kad bi se žito već poželo pa je to bila druga žetva, dozrela do mjeseca studenog. Od povrća gajila se repa, zelje, mrkva («mirlin»), kapula i češnjak («češanj»).

Glavno je oruđe za obradu tla bila trouglasta motika, zatim hrasnica, dok se štihrača manje upotrebljavala da se «prehiti zemlja» kad je trebalo dublje iskopati.

Žetva je bila svečani posao i djevojke su rano ujutro kretale u žetvu pjevajući pjesme. Prilikom poljoprivrednih radova išlo se «na žurnadu» za nadnicu, ali postojao je i običaj da se međusobno ispomažu i idu jedni drugima u «težake».

Težačenje se nije plaćalo, već su težaci i težakinje dobivali hranu i piće. U vedrom raspoloženju mladi ljudi su uz pjesmu s lakoćom radili, kopali, kosili, želi ili brali grožđe u vinogradu.

Stočarstvo je dugo vremena u gospodarskom životu stanovnika ovoga kraja igralo značajnu ulogu. Od stoke se dobivao jedan dio svakodnevne hrane, a dobivala se i sirovina za izradu odjeće i obuće. Posebno je bio značajan uzgoj ovaca. Od vune se dobivao materijal za odijevanje, vuna se prela za tkanje odjeće i pletenje čarapa. Ovcje meso, mlijeko i sir činili su važan dio ishrane svake obitelji.

Dok se nisu ojanjile ovce su držane kod kuće, a nakon toga su se vodile u stadima u planinu. Pastire su davala domaćinstva po redu, svaki dan drugo domaćinstvo, pa se je čuvanje stada nazivalo «pasenje reda». O životu tog pastira Ivan Franić kaže:

«Život primorskog ovčara u mnogome naliči na njegova supatnika u Alpama. Kad se livada, košenica, gorski lazi, luke i planine zaodjenu travom, dolazi vrijeme da stada krenu u planine. Vedrice, solnice, kačice za sir, kotlovi, cjedila čisti i spremljeni čekaju da krenu za stadima ovaca. Ispraća ih čitavo selo, a oni kreću svirajući u vidulice i sopile.»¹

Stoka je bila vrlo prikladna i za trgovinu pa je uz druge proizvode otvarala i mogućnost postepenog uključivanja u robno-novčane odnose ne samo feudalnih gospodara, nego i šireg sloja vinodolskog stanovništva, što je stimulativno djelovalo na privređivanje.

Razvitak proizvodnje u Austriji, jačanje obrta, manufaktura i trgovine, posebno u drugoj polovici 18. st., utječe na promjene u Vinodolu i dalji razvoj gospodarstva te na odnose u strukturi stanovništva. Proizvodnja sve više gubi obilježje neutralnog privređivanja i sve više ulazi u robno-novčane odnose, čime je zapravo ostvaren jedan pozitivan proces koji je trajao nekoliko stoljeća. Tome pridonosi i to što je Bečki dvor u drugoj polovici 18. st. (za vrijeme Marije Terezije i Josipa II.) počeo intenzivnije provoditi reforme na području cijele Monarhije

¹ Franić I., Hrvatsko primorje, I, Zagreb, 1937., str. 40.

koje su bile određene ne samo društvenim razvitkom, već i potrebama što ih je taj razvitak uzrokovao. No bez obzira na prodor novih odnosa i ekonomskih promjena još u 18. st. u Vinodolu su zadržani u većem broju mjesta, uz određene korekcije, raniji pravni propisi i reguliranje kmetsko-feudalnih odnosa na samostalnim vlastelinstvima. Položaj kmetova postajao je snošljiviji i oni su jačali realno i personalno, kao poljoprivredni gospodari i kao ljudi, ² što utječe na daljnji razvoj zanimanja stanovnika ovog kraja.

Međutim, škrta zemlja nije mogla prehraniti brojne obitelji i vrlo rano veliki dio stanovnika Vinodola kreće za zaradom u svijet, gdje će uz ostale Primorce postati veoma traženi zidari i klesari.

Kao vrsni zidari radili su Vinodolci gotovo na svim cestama koje je Austrija gradila u tijeku 18. i 19. st. Južno od Karlovca do mora. ³

O tome koliko su Primorci bili cijenjeni kao vrsni majstori, govori i jedna anegdota vezana uz slavnog graditelja Lujzinske ceste baruna Filipa Vukasovića iz 1809. godine. Kad ga je car upitao bi li mogao još koju sličnu lijepu cestu graditi, Vukasović je odgovorio: «Veličanstvo, mogu, samo trebam novaca i Primorce!» ⁴ Izgradnja ovih cesta za stanovnike Vinodola imala je dvostruki značaj. S jedne strane, prilikom njihove gradnje oni su se tu zapošljavali, dok je s druge strane preko njih bio otvoren put u unutrašnjost zemlje i time otvorena mogućnost razvitka trgovine i «kirijašenja». Izgradnjom pruge Karlovac – Rijeka 1873. godine «kirijašenje» će oslabiti, no veća je mogućnost odlaska na zaradu u unutrašnjost zemlje i dalje izvan granica, mada su već ranije iz pojedinih vinodolskih mjesta ljudi počeli odlaziti u svijet. Počeo je proces iseljavanja, karakterističan za ovaj kraj, koji će potrajati sve do pred Drugi svjetski rat.

Od davnine bila je težnja žitelja ovoga kraja da idu u strani svijet na zaradu, čemu je bio razlog škrta zemlja koja nije pružala potrebne uvjete za život mno-

² Erceg Ivan, Položaj i obaveze pokupskih, gorskokotarskih i vinodolskih kmetova u svjetlosti urbarijalnih regulacija (1775-1780), Starine JAZU, knj. 57, 1978., str. 264 i 268.

³ Lujzinska cesta (Lujzijana) građena je od 1803. do 1811. godine. Spajala je Karlovac s Rijekom i Bakrom preko Severina, Vrbovskog, Lokava i Grobničkog polja. Gradio ju je krajiški pukovnik Filip Vukasović. Dovršena je u doba francuske vladavine 1811., te je dobila naziv po Napoleonovoj ženi Mariji Lujzi. Karolina se zvala cesta sagrađena po nalogu cara Karla III. Između 1725. i 1736. g. (Karlovac – Vrbovsko – Ravna Gora – Mrkopalj – Fužine – Zlobin – Hreljin – Meja – Praputnjak – Škrljevo – Draga – Rijeka od Škrljeva – Bakar). Jozefinska cesta spaja Karlovac sa Senjom. Naziv je dobila po caru Josipu II., a gradio ju je krajiški pukovnik Struppi od 1765. do 1779. g. Važna cesta koja je spajala zaleđe s Primorjem bila je i tzv. Rudolfina koja polazi od Karlovca preko Ogulina, Jasenka i Dreznice do Novog Vinodolskog, a građena je od 1770. do 1779. godine. Ime je dobila po austrijskom prijestolonasljedniku Rudolfu.

⁴ Laszowski, Emilij, Gorski kotar i Vinodol, Zagreb, 1923. str. 7.



Prvo hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo "Zrinski – Frankopan" u Saint Louisu osnovano 1905.

gobrojnog žiteljstva. Proces iseljavanja, općenito poznat u Hrvatskoj potkraj 19. stoljeća zahvatio je snažno i ovaj kraj. Poznati kao dobri poljodjelci i kao vrsni zidari i klesari, Vinodolci su se lako zapošljavali u Kranjskoj, Koruškoj, Bosni i Hercegovini te dalje u Austriji, Češkoj, Mađarskoj, a mnogi su otišli i dalje u Francusku, Njemačku, Rusiju, Perziju, te Sjevernu i Južnu Ameriku. Nije bilo mjesta u Vinodolu iz kojeg mladi ljudi nisu odlazili za zaradom «po svitu».

Ni Vinodol nije mimoišao proces raspadanja feudalnih odnosa i prodiranje kapitalizma na selo. Dok je ranije glavno zanimanje stanovnika bila poljoprivreda, sad to sve više postaje sporedno zanimanje, što dovodi do promjene strukture stanovništva koje se sve više orijentira na građevinarstvo. Mladi ljudi sve se više zapošljavaju kao sezonski radnici u raznim gradovima Hrvatske i dalje u susjednim zemljama. Potreba za zaradom u početku dovodi do iseljavanja pojedinih članova obitelji, a kasnije će u dosta slučajeva za njima otići i cijele obitelji.

Redovito se na zaradu odlazilo krajem ožujka i početkom travnja, a vraćalo se kući krajem rujna i početkom listopada pa taj odlazak nije bitno utjecao na vinogradarstvo kojim su se stanovnici Vinodola oduvijek bavili. Dok su muševci bili na zaradi, žene su s djecom i starijima obavljale ostale poljoprivredne poslove, uzgajale stoku i brinule se o obitelji.

Našim ljudima u tuđini nije uvijek bilo lako. Nije uvijek bilo ni posla za njih. U Americi su često dolazili u težak položaj zbog pomanjkanja posla, skupoće života i velike navale radne snage iz drugih europskih zemalja. Mnogi bi se bili

rado vratili kućama, ali nisu mogli zaslužiti ni koliko im je bilo potrebno za povratak. Neki čak jadikuju i pišu obiteljima da im pošalju novac za povratak. Bio je to jedan od razloga što je krajem 19. st. pao interes za iseljavanje, mada iseljavanje nije sasvim prestalo. I dok se 80-ih godina prošlog stoljeća i ranije najviše iseljavalo u Ameriku, sve više će naših ljudi 90-ih godina ostajati u Europi i potražiti zaradu u razvijenijim zapadnoeuropskim državama. Jedan od važnih razloga iseljavanja bila je i nerodica koja je krajem 19. st. zavládala u ovom području.

U jednom izvještaju Modruško-riječke županije o iseljavanju iz Hrvatskog primorja stoji:

«Iseljavanje iz Primorja u Ameriku traje doduše još uvijek, ali ne u tolikoj mjeri kao što je prije bilo. Prije 10 do 15 godina sve je jatovice hrlilo u Ameriku u namjeri da si tamo steče bogatstva i blaga, pa da se kao bogat kući vrati. I zaista mnogi se tamo pomogao, pa se kući vratio, te sad materijalno prilično dobro stoji. No od sada polazi većinom na zaradu u razne predjele monarhije, budući da su Vinodolci na daleko poznati kao dobri zidari i klesari». ⁵



Glazbenici rodoljubne i sportske organizacije "Sokol" u Los Angelesu (Kalifornija) 1917.

⁵ Izvješće upravnog odbora Županije Modruško-riječke o stanju uprave u županiji od 1. siječnja do 31. prosinca 1894. g., Ogulin, 1895., str. 57-58.
Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slovenije 1906.-1910., str. 8-9.

Ovaj proces iseljavanja stanovnika naročito se odrazio na stalne promjene u broju stanovnika ovog područja. Pratimo li tako porast broja stanovnika u kotaru Crikvenica od 1869. do 1913. godine, tj. do pred početak Prvog svjetskog rata, vidjet ćemo da je broj stanovnika neznatno porastao. Uzrok tome leži, uz ostalo, u stalnom iseljavanju, zbog čega brojno stanje i varira kroz određene godine.

Podaci o broju stanovnika u tom razdoblju na području kotara Crikvenica su sljedeći: 1869. g. – 21663 stanovnika, 1897. g. – 26684 stanovnika, 1900. g. – 24102 stanovnika, 1910. g. – 24105 stanovnika i 1913. g. – 24131 stanovnika.⁶ Ovdje su uzete samo karakteristične godine, dok je ostalih godina broj stanovnika približno isti. Prema popisu iz 1818. godine u tadašnjem kotaru Crikvenica bilo je 10456 stanovnika. Grižane su imale 1942 stanovnika i 378 domaćinstava.⁷ Pratimo li kretanje broja stanovnika na području Grižana – Belgrad vidimo da se tu od 1857. g. do 1910. g. broj stanovnika znatno povećao i te godine ih je najviše (3683 stanovnika), da bi poslije te godine došlo do znatnog opadanja broja stanovnika, što se najbolje vidi iz donje tabele koja prikazuje kretanje broja stanovništva na području Grižane – Belgrad od 1857. do 1971. godine.

Naziv mjesta	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.
Antovo	154	171	157	156	180	171	147	124	69	61	65	65
Barci	295	370	381	381	372	407	368	293	176	165	130	104
Baretići	139	194	178	178	216	195	198	141	78	97	81	76
Belgrad	49	56	68	77	74	73	57	51	22	15	8	12
Blaškovići	59	77	82	114	132	152	141	110	76	67	55	57
Dolinci	118	141	144	141	130	150	142	118	73	67	54	39
Grižane	243	274	287	389	405	443	320	273	149	141	137	144
Kamenjak	257	313	339	354	374	420	394	283	170	178	126	118
Kostelj	485	580	602	605	694	727	608	694	358	316	249	218
Marušići	162	172	183	174	189	182	156	121	64	66	59	45
Mavrići	212	256	295	355	397	363	306	284	164	136	109	131
Saftići	101	113	125	104	104	96	99	86	58	59	51	41
Šarari	73	78	85	93	84	108	86	74	49	17	44	35
V. Bašunje	135	183	185	187	215	196	158	143	70	71	55	39
Ukupno	2482	2978	3111	3308	3566	3683	3180	2795	1576	1486	1223	1124

Tablica 1 - Kretanje broja stanovništva na području Grižane – Belgrad od 1857. do 1971.

⁶ Bratulić, V., Popis stanovništva «Primorske gubernije» u «Kraljevini Italiji» iz 1818., Jadranski zbornik, X, 1976. – 78., str. 314.

⁷ Prema popisu iz 1981. g.

Razlozi ovakvom opadanju broja stanovnika od 1910. g. dalje leže u znatnijem odlasku na rad izvan zemlje (SAD, Južna Amerika i dr.), ali i u preseljavanju pojedinih obitelji u druge krajeve naše zemlje. Tako je poslije Drugog svjetskog rata (1948. g.) bilo 1486 stanovnika, što je dvostruko manje nego na primjer 1869. g. ili gotovo trostruko manje nego što ih je bilo na početku ovog stoljeća (1900. g.). Taj proces smanjivanja broja stanovnika na području Grižane – Belgrad se nastavlja, tako da je 1981. g. ovdje svega 981 stanovnik.⁸

Radi ilustracije navodimo podatke o iseljavanju s područja Vinodola pred početak Prvog svjetskog rata u Ameriku i ostale zemlje.

Općina	Muškarci	Žene	Ukupno	Poslano kući (zarade) zaslužbine	
Bribir	874	48	922	421.000	Kr.
Crikvenica	190	12	202	7.500	“
Drivenik	240	25	265	150.000	“
Grižane	230	4	234	65.000	“
Krmpote	243	8	251	111.841	“
Novi	243	54	297	95.420	“
Selce	120	24	144	53.700	“
Sveukupno	2.140	175	2.315	904.461	Kr.

Tablica 2 - Iseljavanje u Ameriku 1910. g.⁹

Općina	Muškarci	Žene	Ukupno	Poslano kući (zarade) zaslužbine	
Bribir	740	-	740	92.000	Kr.
Crikvenica	250	-	250	30.000	“
Drivenik	88	-	88	16.000	“
Grižane	2150	65	2215	196.000	“
Krmpote	6923	14	706	381.916	“
Novi	89	-	89	25.926	“
Selce	340	24	364	87.300	“
Sveukupno	4.348	103	4.452	486.142	Kr.

Tablica 3 – Iseljavanje u druge zemlje 1910. g.¹⁰

⁸ AH, Izvješće županije Modruško-riječke za 1910. g., str. 120.

⁹ Isto, str. 123.

¹⁰ Izvješće županije Modruško-riječke za 1911. g., str. 131.

Općina	Muškarci	Žene	Ukupno	Poslano kući (zarade) zaslužbine	
Bribir	789	63	852	421.000	Kr.
Crikvenica	230	13	243	60.000	“
Drivenik	200	20	220	100.009	“
Grižane	360	9	369	130.000	“
Krmpote	100	12	112	117.411	“
Novi	180	60	240	79.650	“
Selce	78	6	84	14.300	“
Sveukupno	1.937	183	2120	922.370	Kr.

Tablica 4 – Iseljavanje u Ameriku 1911. g.¹¹

Općina	Muškarci	Žene	Ukupno	Poslano kući (zarade) zaslužbine	
Bribir	820	-	820	140.000	Kr.
Crikvenica	260	-	260	35.000	“
Drivenik	100	-	100	50.000	“
Grižane	1800	60	1860	148.000	“
Krmpote	513	33	546	17.611	“
Novi	75	-	75	20.160	“
Selce	290	42	322	62.700	“
Sveukupno	3.858	135	3.993	473.471	Kr.

Tablica 5 – Iseljavanje u druge zemlje 1911. g.¹²

Iz podataka se vidi da je u navedenom razdoblju (1910.-1911. g.) poslije Bribira s područja Grižane – Belgrad iselilo najviše ljudi u Ameriku, dok ih je u druge zemlje iselilo najviše iz područja Grižane – Belgrad. Sva navedena mjesta u Vinodolu upravo su bila poznata po velikom broju zidara, što je utjecalo i na odlazak u druge zemlje i krajeve u kojima je u to vrijeme bila velika potražnja upravo za tim zanimanjima. Međutim, pored zidarskih majstora i klesara bilo

¹¹ Isto, str. 134.

¹² Izvješće županije Modruško-riječke za 1913. g., str. 144 i 147.

je ovdje i onih koji su svoju egzistenciju našli kao pomorci, šumski radnici ili u drugim zanimanjima.

Godine 1913. s područja Grižane – Belgrad iselilo se u Ameriku 118 žitelja, od čega 110 muškaraca i 8 žena. U druge zemlje iselilo se iste godine 1495 žitelja, od čega 1480 muškaraca i 15 žena, što je bilo najviše u odnosu na ostala vinodolska mjesta.¹³ Poznato je da je od kraja prošlog stoljeća do Prvog svjetskog rata najviše iseljenika u SAD dala Austro-Ugarska, sudjelujući u imigraciji u SAD s 25 posto od ukupnog broja useljenika.

Poslije Prvog svjetskog rata i u vrijeme ekonomske krize iseljenici u većem broju odlaze u zemlje Južne Amerike. Također se povećava iseljavanje u Australiju, Novi Zeland i Kanadu.¹⁴

To je upravo vrijeme kada će i znatan broj stanovnika s ovog područja iseliti, bilo pojedinačno ili s obiteljima, naročito u Kanadu i Australiju. Iseljavanje u SAD i druge zemlje neće prestati ni s ovog područja s obzirom da je to bilo razdoblje masovnog iseljavanja iz cijele Hrvatske, naročito iz njenih pasivnih krajeva. Proces iseljavanja nastavlja se i između dva rata, što je jedan od glavnih uzroka naglog opadanja broja stanovnika, tako da se još i danas veliki broj ljudi s područja Vinodola nalazi u stranom svijetu ili su u potrazi za zaradom i boljim životom našli novi dom u drugim krajevima naše zemlje.

Iseljavanje, uglavnom mladih ljudi, ostavilo je traga i u pjesmama koje su se tada pjevale u Vinodolu. Neke od njih zabilježio sam prema kazivanju Marije Lušičić rođ. Stipaničić iz Grižana.

*Lipa mladost naša
Saki dan tej manje
Kao one trave
Ka se v leti žanje
Ka se v leti žanje
Petrovske Ivanje
Lipa mladost naša
Šla je priko mora
A ovdje nestaje
Kao letnja trava.*

Ili

*Merikanske visoke glavice
Dugi puti, a uske stazice*

¹³ Makak, M., Zadnji popis pučanstva u Dalmaciji, Beč, 1912., str. 19.

¹⁴ Čizmić, I., Hrvati u životu SAD, Zagreb, 1982., str. 131.

*Merikanke bojte se vi Boga
Šaljite nan naše momke doma
Naše momke za naše divojke
Vaši momci za vaše divojke.*

Kroz ove je pjesme izražena sva bol, tuga i cjelokupno raspoloženje zbog odlaska ljudi u tuđinu, iako se znalo da postoji životna potreba za radom, kojeg se nije moglo uvijek naći negdje bliže, već se odlazilo daleko preko oceana po cijelome svijetu. I dok se jedan dio ljudi vraća svom domu, mnogi ostaju zauvijek u tuđem svijetu i, kako kaže pjesma, nestaju kao ljetna trava.

Sažetak

U početku, sve do sredine 18. stoljeća, Vinodolci su se bavili zemljoradnjom, stočarstvom, vočarstvom i raznim poslovima vezanim uz šume, a žene pretežno kućnim poslovima, poslovima u vrtu i sa stokom, te su sudjelovale i u drugim poljoprivrednim poslovima. Proizvodnja je imala pretežno prirodni karakter, a tek će od 18. stoljeća industrijsko društvo utjecati na ovaj kraj, posebno na poljoprivredu i način života Vinodolaca, te će početi proizvoditi i za tržišnu razmjenu, što će postepeno ali bitno, mijenjati društvene i ekonomske prilike. U takvoj situaciji zemlja neće moći prehranjivati brojno velike obitelji pa će muškarci biti upućeni i na druge poslove, sve više izvan rodnog kraja, te tako počinje ekonomska migracija, najprije dnevna, potom višednevna i onda sve potpunija. Muškarci će se ovdje ubrzo pokazati izvrsnim radnicima s kamenom – kao zidari, klesari, kamenoresci, kamenjari te će se zapošljavati na gradnji cesta koje će graditi Austrija i Ugarska i na gradnji kuća, najprije u obalnim mjestima i u Rijeci, a potom sve dalje u području Austrije i Ugarske, susjednih talijanskih pokrajina, a na kraju posvuda u Europi, Americi i Australiji. Time se proces iseljavanja razvija do masovnosti, osobito u drugoj polovici 19. stoljeća, što smatramo najvišom razinom ranog iseljavanja Vinodolaca. Taj će se proces nastaviti i u 20. stoljeću, do današnjih dana.

Ključne riječi

Vinodol, život u agrarno doba, zanimanja ljudi u rano industrijsko doba, rani migracijski procesi, povremena i trajna iseljavanja, ekonomska migracija.

Summary

Ivan Barbarić • **BEGINNINGS OF EMIGRATION FROM NOVI
Migration process in Vinodol, part 1.**

Until the middle of the 18. century inhabitants of Vinodol lived from agriculture, animal-breeding and did different works connected to the forests, while women usually took care of households, gardens and cattle and were part of other agricultural works. The manufacture was natural until the 18. century, when industrial society began to influence the agriculture and the way of life of people from Vinodol. They started exchanging goods which gradually, but essentially, changed the social and economic situation. In this situation the land works were not enough to feed the family, so men started to do other works, leaving more often the region where they had been born. This was the beginning of economical

migration. At first it was mainly daily migration, but afterwards men had to be absent more than one day, so it finally became total migration. Men were excellent workers, mostly masons, stone cutters and they mainly worked on the construction of roads on behalf of Austria and Hungary, they built houses, first near the coast and in Rijeka, and later in Austria, Hungary, Italian regions and all around Europe, America and Australia. More and more people emigrated, especially in the second half of the 19. century when the emigration reached its peak. This process continues through the 20. century and lasts until today.

Keywords

Vinodol, life based on agriculture, occupation of people in early industrial period, early migration processes, temporary and lasting emigration, economic emigration.

